

על חצי הכוס הריקה: הקליניקות בישראל לאן?

נעמי לבנקרון ויוסי נחושתן*

למרות פרק הזמן המועט שבו פועלות הקליניקות בישראל, כשני עשורים בלבד, הן חדרו כבר לכל בית ספר למשפטים בישראל.¹ הן יצירתיות, חיוניות ותוססות, והשפעתן על עולם המשפט הישראלי איננה מבוטלת. תורמים לכך הן היד החופשית שהוענקה להן עד היום לבחור את יעדיהן ואת דרכי פעולתן; הן העובדה כי ישראל היא מדינה קטנה שההשפעה בה על מקבלי החלטות פשוטה יותר בהשוואה למדינות גדולות יותר; והן אופיים של הקלינאים העומדים בראש חלק מן הקליניקות.

עם זאת, הקליניקות מתמודדות היום עם בעיות לא קלות, הן כלפי פנים והן כלפי חוץ. רבות מן הקליניקות הוקמו כיזמה נקודתית (חשובה כשלעצמה) של אחד מאנשי הסגל האקדמי. בשלב זה לא הוקדשה מחשבה מערכתית ומעמיקה למקומן של הקליניקות בבית הספר למשפטים, למטרותיהן ולצורכיהן. בשלב השני, שלב המיסוד, הציבו המוסדות האקדמיים כמה דרישות – מצומצמות, על פי רוב – להפיכת הקליניקות לקורסים מן המניין. פרט לקביעת דרישות מינימום אלה, התעלמו בתי הספר למשפטים מצורכיהן המיוחדים של הקליניקות. הקצאת המשאבים המוענקת להן ברבים מן המוסדות זהה לזו המוענקת לקורסי בחירה רגילים, מבלי שתובא בחשבון העובדה כי הן דורשות, הן מן המנחה והן מן התלמידים, שעות עבודה ארוכות יותר. הקרדיט האקדמי שיקבל הסטודנט בגינן גדול יותר לרוב, אך הדבר איננו נכון בהכרח בנוגע לשכרו של המרצה, שנותר לא פעם זהה לזה של מרצה מן החוץ בקורס בחירה רגיל. כן נדרשות לניהול הקליניקות הוצאות שונות שאינן נדרשות בקורסים אחרים כגון שליחויות, שירותי מזכירות נפרדת המטפלת בכתבי בית הדין המגיעים, נסיעות לבתי משפט ולמתקני כליאה ועוד. במצב דברים זה, נדרשו הקליניקות לגייס כספים בעצמן, דרישה שאיננה מוצבת בפני קורסים אחרים. הלימוד הקליני נתפס, כפי שמציין שמוליק בכר במאמרו בגיליון זה, "כמשני בחשיבותו וכפחות בערכו".

* אנו מודים לנטע זיו על הערות מועילות על נוסח מוקדם של הדברים.
1 רק באוניברסיטת בר-אילן הקליניקות הן חלק מקורסי החובה, אם כי לאחרונה הוצע להפכן לקורס בחירה. באחרות – מעמדן כשל קורס בחירה.

עם זאת, בשנים האחרונות ניתן לזהות שני תהליכים חשובים הנוגעים למעמד של הקליניקות. בתהליך האחד, החיצוני לקליניקות עצמן, בתי הספר למשפטים החלו לתת את דעתם לשאלה "מה נמצא שם במרתף"². ועדות מיוחדות כונסו בשנים האחרונות באוניברסיטת תל-אביב³ ובאוניברסיטת בר-אילן,⁴ על מנת לדון במעמד הקליניקות בבית הספר למשפטים. שתי הוועדות הונחו באופן מפורש במנדט שלהן שלא לדון ביחסי עובד ומעביד ובתנאי השכר במסגרת הקליניקות, אף שנדמה שמדובר בשתיים מהבעיות העיקריות בתחום זה, כפי שנבהיר בהמשך הדברים. גורם חיצוני נוסף שהשפיע על הקליניקות היה לשכת עורכי הדין, אשר פעילותן של הקליניקות הייתה לצנינים בעיניו, בעיקר מתוך תפיסת הלשכה את פעילות הקליניקות כפעילות המסיגה את גבול מקצוע עריכת הדין.

התהליך השני הוא תהליך המתרחש בעולמן הפנימי של הקליניקות, הן כתגובה ליחסם של הגורמים החיצוניים שהוזכרו כאן, והן מתוך שיקולים אחרים. עם הזמן החלו הקליניקות השונות להתאגד לפעילויות ולמפגשים משותפים. קשר זה החל סביב גיבושו של קוד אתי לקליניקות כולן, והמשיך בהקמת פורום מנהלות הקליניקות שנפגש אחת לחודש לצורך דיון בקוד האתי ובסוגיות שוטפות. בימים אלה נמצאת בתהליכי הקמה עמותה אשר מטרתה, בין השאר, קידום החינוך הקליני בישראל, יצירת דיאלוג בין קלינאים לבין אנשי הסגל האקדמי ובין הקלינאים לבין עצמם וכן קידום התמקצעות והכשרות מקצועיות בתחום. שני כינוסים התקיימו עד כה במסגרת פעילותה של העמותה שבדרך.

ארבע בעיות מרכזיות ניצבות כיום בפני הקליניקות: האחת, תנאי העבודה הירודים של הקלינאים, שהם פועל יוצא של מעמדן כ"בנות חורגות" של האקדמיה. השנייה, היעדר הכשרה מתאימה להתמודדות עם הבעיות הנפשיות והרגשיות הייחודיות של הפונים לקליניקות, כמו גם עם המטען הנפשי הכבד הנלווה לא פעם לעבודה הקלינית עבור הקלינאים והסטודנטים כאחד. הבעיה השלישית היא הקשיים האתיים הניצבים בפני קלינאים, קשיים בעלי פן מובחן ושונה קמעא מאלה שעמם מתמודדים עורכי דין פרטיים וכן עורכי דין בארגוני חברה אזרחית. הבעיה הרביעית והאחרונה היא "המחקר האבוד" –

2 הקליניקות נמצאות, באופן סמלי, ולא פעם גם מעשית, במרתפי המוסדות האקדמיים השונים, בארץ ובחור"ל. Marjorie Anne McDiarmid, *What's Going on Down There in the Basement: In-House Clinics Expand Their Beachhead*, 35 N. Y. L. SCH. L. REV. 239 (1990).

3 דו"ח הוועדה לבחינת המערך הקליני בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל-אביב, 8.2.2011 (להלן: "דו"ח אוניברסיטת תל-אביב").

4 דו"ח הוועדה לבדיקת המערך הקליני, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן, 11.12.2012 (להלן: "דו"ח אוניברסיטת בר-אילן").

דבר העורכים: על חצי הכוס הריקה: הקליניקות בישראל לאן?

בעיית המידע שנאגר בקליניקות, אך יורד לטמיון מבחינה מחקרית, בשל היעדר שימוש אקדמי בו בידי קלינאים או אנשי סגל אחרים. שלוש הבעיות האחרונות נדונות במרבית המאמרים שבגיליון, אך בבעיה החמורה מכול, זו של תנאי ההעסקה, אין איש מן הכותבים עוסק, ולא בכדי. להלן נדון בקצרה בבעיות אלה המעיבות על איכות פעילותן של הקליניקות ואולי אף מסכנות את המשך פעילותן באופן תקין.

תנאי העבודה

המעמד של הקלינאים בבתי הספר למשפטים השונים אינו אחיד. חלקם מועסקים כ"עובדי פרויקט". אחרים מועסקים כ"סגל מנהלי" או כמרצים מן החוץ שמשכורתם משולמת במשך שמונה חודשים בשנה. זאת, אף שעבודת הקלינאי בקליניקה נמשכת פעמים רבות בפועל לאורך השנה כולה. השכר המשולם לקלינאי, הדומה לשכר המשולם למרצה מן החוץ המלמד קורס אקדמי "רגיל", אינו כולל את השעות הרבות שמשקיע הקלינאי, מעבר לשעות ההוראה, לצורך העבודה השוטפת עם הסטודנטים. תנאי העבודה הלא מספקים של הקלינאים מובילים בהכרח לתוצאות לא רצויות. ראשית, חלק מהקליניקות בוחרות במודל עבודה של שיתוף פעולה עם ארגונים שונים. קליניקות אלה חייבות למעשה את קיומן לארגונים אלה. לפיכך, הן עשויות לאבד את צביון הייחודי ולהפוך, למעשה, לקורס בעבודה מעשית ותו לא, כמעט ללא כל פיקוח אקדמי. אף שיש תועלת במסגרת פעולה כזו, חשוב להבין את מגבלותיה ואת היעדר היכולת שלה להעניק חינוך משפטי במובנו המלא, כפי שהקליניקות אמורות להעניק.

שנית, תנאי העבודה הלא מספקים של הקלינאים מובילים לשיעורי תחלופה גבוהים בקרב הקלינאים. השילוב בין שעות עבודה הארוכות, התגמול הכספי הנמוך ואי־ההכרה במעמדם האקדמי של הקליניקות, אינו מאפשר לקלינאים להתמיד בעבודתם. כך, קליניקות רבות – ובתי הספר למשפטים – מאבדים קלינאים מומחים, ועם כך מאבדים את האפשרות ליהנות מניסיונם ומזיכרון ארגוני שהוא הכרחי לכל מוסד השואף למצוינות. שלישית, תנאי העבודה הלא מספקים מונעים מהקלינאים להקדיש את כל כולם לניהול הקליניקה ולחינוך הסטודנטים המשתתפים בה. עבור חלק מן הקלינאים העבודה בקליניקה היא עבודה המספקת הכנסה נוספת, צדדית, המתווספת להכנסותיהם מעבודתם העיקרית בפרקטיקה פרטית, במשרד ממשלתי או בארגון חברתי. קלינאים כאלה עשויים להתמקד בהוראה הפרונטלית ולהזניח את העבודה הפרטנית, הרפלקסיבית. בכך מאבדת הקליניקה את ערכה העיקרי ואת אופייה הייחודי בבית הספר למשפטים.

רביעית, תנאי ההעסקה הלא מספקים מונעים מלכתחילה גיוס עורכי דין מצטיינים, שאינם יכולים להרשות לעצמם להקדיש זמן כה רב לעבודה הקלינית תמורת שכר המשקף את ראיית העבודה הקלינית בעיני הממסד האקדמי כעבודה צדדית ומשלימה. חשוב להדגיש שגם בבתי ספר למשפטים שבהם משולם שכר גבוה באופן יחסי, תנאי ההעסקה אינם מיטביים. כך למשל קובע הדו"ח של אוניברסיטת תל-אביב:

"סטטוס ההעסקה של המנחים הקליניים אינו מוסדר. הוא התפתח 'מלמטה' עם התפתחות המערך הקליני ובהתאם לקשיים וצרכים שהתגלו במהלך השנים. כל עורכי הדין הקליניים מועסקים במעמד של 'עובדי פרויקט'. המשמעות היא שהעסקתם נעשית בכפוף לקיומו של תקציב. תקופת המינוי אינה קבועה ויכולה לנוע בין 3 חודשים לשנה, בהתאם לזמינות המקור התקציבי. הם אינם נמנים עם הסגל האקדמי או עם הסגל המנהלי של האוניברסיטה. בשל כך גם אף אחד מוועדי העובדים אינו מייצג אותם. למנחים הקליניים אין מסלול קידום, אין הטבות אקדמיות (למשל פטור משכ"ל לבני משפחה או שבתון), החזרי הוצאות בתפקיד שלהם חלקיים ביותר, זכותם לשימוש בספריות, זכותם לתו חניה, לשימוש במתקני הספורט של האוניברסיטה אינה מעוגנת ומוסדרת. המשך ההעסקה שלהם תלוי כמעט כולו באפשרות גיוס משאבים".⁵

ובדו"ח של אוניברסיטת בר-אילן נכתב:

"התרשמנו כי המנחים הקליניים מאוד מתוסכלים, בעיקר בהיבטים של אי שביעות רצון מן המשכורת, היעדר אפיקי קידום, תחושת ניכור משאר הפקולטה, היעדר מסלול ברור ונפילה בין הכיסאות (מסלול בעלי תפקיד שאינו אקדמי ואינו מנהלי), אי תשלום בעבור שעות נוספות, אי מימון השתלמויות וכנסים, העדר אפשרות להשתתף בהשתלמויות וכנסים על חשבון שעות העבודה אלא על חשבון הזמן הפרטי בלבד, ואולי מעל לכל הרגשת זלזול מטעם רשויות האוניברסיטה, המתבטאת לא רק בצורך בהחתמת כרטיס בשעון הנוכחות אלא גם ובעיקר בצורך להביא אישורים ו'פתקים' מכל גוף חיצוני שאליו הם מגיעים לצורך פגישות, כדי להצדיק את 'היעדרותם' באותן שעות".⁶

5 דו"ח אוניברסיטת תל-אביב, לעיל ה"ש 3, בעמ' 7.
6 דו"ח אוניברסיטת בר-אילן, לעיל ה"ש 4, בעמ' 14-15.

דבר העורכים: על חצי הכוס הריקה: הקליניקות בישראל לאן?

נדמה שאין חולק שעצם הקיום של הקליניקות המשפטיות והפעילות התקינה שלהן תורמים רבות לחינוך המשפטי, לסטודנטים למשפטים – ומכאן לבתי הספר למשפטים עצמם. בתי הספר למשפטים לא יוכלו ליהנות לאורך זמן מפרות פעילותן של הקליניקות ללא הקצאת משאבים והסדרת פעילות הקלינאים בצורה מספקת. במסגרת הסדרה כזו יש להסדיר גם את מסלול הכשרת הקלינאים. ברוח זו הוצע בדו"ח הוועדה של אוניברסיטת תל-אביב להקים מסלול חדש להכשרת מנחים קליניים במסגרת אקדמית, כהתמחות במסגרת התואר השני או כסדרת השתלמויות במסגרת לשכת עורכי הדין.⁷ אוניברסיטת בר-אילן הציעה להתנות העסקת אדם כקלינאי בניסיון קודם בתחום זה, או לכל הפחות בשלוש שנות ניסיון בעריכת דין. כן הומלץ לתת עדיפות לבעלי תואר שני ולבעלי ניסיון קודם בהוראה או בהדרכה.⁸ מדובר בצעדים ראשוניים ומהוססים שאנו מקווים שיבשילו להסדרה מערכתית של הכשרת קלינאים, העסקתם וקידומם.

נפש, רגש ומשפט: הילכו יחדיו בלתי אם נועדו?

הפונים לקליניקה המשפטית הם לעתים קרובות אנשים בעלי בעיות רבות, מעצם השתייכותם לאוכלוסיות מוחלשות. גם אם תטופל בעייתם המשפטית בצורה מספקת, אין משמעות הדבר כי בכך תמו צרותיהם. לפיכך, במקרים רבים, דיון בבעיה המשפטית שהביאה את הפונה אל פתחה של הקליניקה, מעלה בעיות נוספות, חברתיות, כלכליות, נפשיות ואחרות. נדמה שעורכי דין פרטיים, על פי רוב, יתעלמו מבעיות אלה. לעומתם, עורכי דין חברתיים, המבקשים לטפל במכלול ולא רק בבעיה הפרטית, יתקשו להתעלם מהן. אך לעורכי דין, ככלל, אין כלים טיפוליים הולמים העשויים לסייע להם להתמודד עם הבעיות המרובות של הפונים אליהם. בתי הספר למשפטים מעניקים כלים טובים להתמודדות עם בעיות משפטיות, אך לרוב אינם מכשירים את הסטודנטים לקיים דיאלוג פורה עם הלקוח. אין חולק שכל עורך דין צריך לדעת כיצד לשוחח עם הלקוח, לרכוש את אמונו, לדובב אותו ולהבין את צרכיו האמיתיים, שלעתים אינם עולים בקנה אחד עם הרצון של עורך הדין לנהל מאבק עקרוני, צודק ככל שיהיה. נדמה שכל קלינאי זקוק להכשרה כזו, וכי הקליניקות המשפטיות הן המקום המתאים להקנותה לסטודנטים המשתתפים בהן. על קלינאים לא מעטים מוטל נטל נפשי כבד שמקורו באופי התיקים שבהם הם עוסקים. הורתה של בעיה זו בלימודי המשפטים עצמם. כפי שמבהירים שמוליק בכר, רוני רוטלר ויעל אדורם במאמריהם בגיליון זה, סטודנטים למשפטים אינם מקבלים את הכלים הנדרשים

7 דו"ח אוניברסיטת תל-אביב, לעיל ה"ש 3, בעמ' 9.

8 דו"ח אוניברסיטת בר-אילן, לעיל ה"ש 4, בעמ' 15.

להתמודדות עם קשיים רגשיים של הפונים לקליניקות. עקב כך, הם אינם יודעים כיצד להתמודד עם ההבטים הרגשיים של בעייתו המשפטית של הלקוח, עם תוצריה ועם השפעתה עליהם. סטודנטים וקלינאים כאחד נחשפים לסיפורים קשים של קרבנות אונס, מבקשי מקלט, חולי נפש, משפחות של קרבנות וכדומה, ללא יד מכוונת ומסייעת שתלמדם כיצד לנהוג, כיצד לשרת את טובת הפונה, כיצד להגן על עצמם ולהשיא את אושרם האישי והמקצועי.

בחלק קטן מבתי הספר למשפטים מתייעצים אנשי הסגל הקליני עם עמיתים מיחידות אקדמיות אחרות במוסד (עובדים סוציאליים, פסיכולוגים ועוד). אך מדובר ביזמות נקודתיות בלבד. התייעצות נקודתית זו לרוב איננה הופכת לשיתוף פעולה קבוע ומתמשך, למעט במקרים חריגים. באוניברסיטה העברית יזמה מנהלת הקליניקות לפני כמה שנים, שרון ציונוב, העסקת עובדת סוציאלית כחלק מן הצוות הקליני במקום, שתפקידה היה להעניק ייעוץ וסיוע לאנשי הצוות ולסטודנטים. כמו כן, באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטת בר-אילן פעלו במשך כמה שנים קליניקות סוציו-משפטיות, שבהן הייתה הנחיה משותפת של משפטן ועובד סוציאלי. באותן קליניקות השתתפו סטודנטים משתי הפקולטות. אלו דוגמאות למודלים אפשריים של הקניית מיומנויות חשובות לכל סטודנט למשפטים השוקל לעסוק בפרקטיקה המשפטית.

אתיקה מקצועית והסגת גבול המקצוע

פיתוח הקוד האתי של הקליניקות המשפטיות היה תוצר של העימות בין לשכת עורכי הדין לבין הקליניקות. פיתוח הקוד נבע גם מצרכים פנימיים של הקליניקות עצמן, שחשו בשוני בין עבודתן לבין העבודה המשפטית מחוצה להן. תחילתו של פיתוח הקוד האתי במכתב שנשלח לקלינאית על ידי לשכת עורכי הדין, שבו נדרשה הקלינאית להבהיר מדוע תלמידתה חתמה על מכתב שנשלח לבנק מסוים. במכתב זה, כך נטען, היה משום הסגת גבול המקצוע. לימור זר-גוטמן, במאמרה בגיליון זה, מביעה עמדה שלפיה לשכת עורכי הדין דבקה, אז והיום, בפרשנות צרה ופורמליסטית של החוק. בכך שיעתקה הלשכה את מאבק החורמה שהיא מנהלת במידה גוברת והולכת בשנים האחרונות בגופים אחרים המסווגים על ידה כמסיגים את גבול המקצוע.

דבר העורכים: על חצי הכוס הריקה: הקליניקות בישראל לאן?

המכתב האמור של הלשכה לקלינאית עורר דיון פנימי נרחב בין הקלינאים, וזה הוביל לניסוח הקוד האתי של הקליניקות המשפטיות בישראל.⁹ הקוד נוסח על ידי נציגי מרבית הקליניקות. אף על פי שאין לו מעמד משפטי מחייב, הקוד האתי משקף את החזון הקליני הרצוי והראוי. בנוסף, הוקמה ועדת אתיקה פנימית של הקליניקות, שאף היא וולונטרית בלבד, ואליה פונים קלינאים המבקשים להתייעץ בסוגיות אתיות ייחודיות.¹⁰ כיום האתגר העומד בפני הקליניקות הוא כפול: כלפי חוץ, עליהן לשכנע את הגורמים הרלוונטיים בלשכת עורכי הדין, ובמקרה הצורך – את המחוקק, במעמד המיוחד של הקליניקות המשפטיות ובפרשנות הראויה של איסור הסגת גבול המקצוע. כלפי פנים, עליהן להסדיר ולאכוף את כללי האתיקה המקצועית שלהן לטובת הקלינאים, הסטודנטים והפונים לקליניקות השונות.

מחקר

מגען הבלתי-אמצעי של הקליניקות עם אוכלוסיות נרחבות, עם מוסדות שלטון ועם שאלות משפטיות-פרקטיות היה יכול לאפשר להן לתרום תרומה ייחודית למחקר האקדמי. במהלך העבודה השוטפת של הקליניקות נאסף מידע רב-חשיבות. למרבה הצער, רובו ככולו יורד לטמיון. בשנים האחרונות מתחזקת ההכרה המשפטית-אקדמית בחשיבות השימוש במחקרים אמפיריים, בשיטות מחקר כמותיות ובצורך של הכתיבה האקדמית להגיב לבעיות העולות מחיי המעש המשפטיים. במקביל, נתונים חשובים ומידע ייחודי הנאספים במהלך העבודה השוטפת של הקליניקות נותרים יתומים משימוש. אחת מהמטרות של גיליון נושא זה היא להציג באופן מסודר ושיטתי מעט מהמידע הרב שהצטבר במהלך השנים בקליניקות השונות ולאפשר לקלינאים לחלוק תובנות חשובות עם קהילת החוקרים. הגיעה העת שהקליניקות תתפוסנה את מקומן בשדה המחקר המשפטי כך שתהפוכנה למה שיובל אלבשן כינה לפני מספר שנים "מעבדות לחקר המשפט".¹¹ רבים מן המאמרים המופיעים בגיליון זה, מהווים דוגמאות לתועלת שיכול להפיק המחקר האקדמי

9 הקוד האתי של הקליניקות המשפטיות בישראל: www.colman.ac.il/research/research_institute/DavidWeinerCenterLawyers/Publications/codes/Documents/Clinical_Ethics_Code.pdf (נבדק לאחרונה ב-14.1.2013).

10 על הוועדה ועל החלטותיה השונות ראו בקישור: www.colman.ac.il/research/research_institute/DavidWeinerCenterLawyers/clinics/Pages/default.aspx (נבדק לאחרונה ב-14.1.2013).

11 יובל אלבשן "ריח הגלימה כריח השדה": על יעדי החינוך המשפטי הקליני "משפטים" לד 455, 457, 470–472 (2004).

משימוש במידע שנצבר בעבודה השוטפת של הקליניקות המשפטיות. כך, למשל, המאמר של רותי לזר נעזר במקרה של עובדות הניקיון במסלול האקדמי המכללה למינהל כמקרה מבחן לדיון בפעולת ההעצמה בעשייה הקלינית-משפטית, הן עבור הקבוצה שמבקשים להעצים והן עבור הקלינאים והסטודנטים; המאמר של אסף דרעי מתבסס, בין השאר, על מידע שנאסף בקליניקה לדיני הוצאה לפועל כדי לבחון באופן ביקורתי את הליך עיקול המטלטלין בהוצאה לפועל ואת האופן שבו הליך זה פוגע בצדדים שלישיים לסכסוך המשפטי; המאמר של עופר סיטבון ושל רונית דוניץ-קידר בוחן את האפשרות ליצור שינוי חברתי ממשי באמצעות המפגש בין החינוך הקליני לבין שדה האחריות החברתית של תאגידים, וכל זאת באמצעות ניתוח פעילותה של הקליניקה לאחריות חברתית של תאגידים; המאמר של אלן גופשטיין עוסק בתופעת האלימות המינית כלפי מהגרות עבודה בישראל, בעקבות השתתפותה של הכותבת בקליניקה משפטית כסטודנטית, שם נתקלה בנושא זה לראשונה. מאמרים אלה, כמו המאמרים האחרים בגיליון זה שהוזכרו לעיל, תורמים תרומה ייחודית לשיח המשפטי בישראל, ולא יכלו להיכתב ללא השימוש בקליניקות המשפטיות כ"מעבדה לחקר המשפט".

עם זאת, מחקר אקדמי וכתובה אקדמית אינם יכולים להיווצר בחלל הריק. קלינאי המרוויח בקליניקה שכר חודשי זעום, ונאלץ על פי רוב להחזיק במשרה אחת נוספת או יותר למחייתו, ספק אם יישאר בידיו הזמן הפנוי הנדרש לצורך שימוש בחומר המחקרי שנצבר אצלו למחקר אקדמי. מחקר אקדמי דורש מימון, השתתפות בכנסים בארץ ובחו"ל¹² ורכישת כלים מחקריים הדרושים לצורך הפיכת מידע גולמי למאמר אקדמי. עד היום נעשו צעדים אחדים בלבד לקידום ממד זה.¹³

כתובה אקדמית הנסמכת על מחקר קליני מעצימה את הקלינאי ומגבירה את יכולתו לנתח את המציאות שלה הוא נחשף. כתובה כזו חשובה לעולם המשפט ולחברה שבה הקלינאי פועל. על בתי הספר למשפטים לעודד מחקר מסוג זה, ואף להניח לקלינאים לצאת

12 פרויקט ייחודי אחד, המתנהל מזה כעשור בשיתוף פעולה הדוק עם פרופ' חבקין מ-American University בווינגטון הוא תכנית שנתית שבמסגרתה טסים מדי שנה שני קלינאים מישראל לשבועיים בארצות-הברית. במהלך התקופה הם נפגשים עם קלינאים וסטודנטים בארצות-הברית, לוקחים חלק בשיעורים ובפעילויות של הקליניקה ורוכשים רעיונות ותובנות בנוגע לנושא הקליני בכללותו.

13 שני צעדים משמעותיים הם ראשית פרסומו של כתב העת "מעשי משפט" וכן הקמתה של קבוצת "עמיתי מחקר לעורכי דין חברתיים" באוניברסיטת תל-אביב, המבקשת להדק את הקשר בין הפרקטיקה המשפטית-החברתית לבין המחקר והכתיבה האקדמית בתחום זה. התכנית מעניקה מסגרת לימודית-עיונית, שבמסגרתה יוכלו לרכוש המשתתפים כלי מחקר וכתובה אקדמיים, אשר יתבססו על ניסיונם המקצועי-מעשי. עם הקבוצה נמנים שישה עורכי דין בלבד.

דבר העורכים: על חצי הכוס הריקה: הקליניקות בישראל לאן?

לחופשה בתשלום לשם עריכת מחקר אקדמי, ולהפוך את המחקר האקדמי לאחד הקריטריונים בקביעת מסלול קידומו של הקלינאי, כפי שמוצע בדו"ח של אוניברסיטת תל-אביב בעניין הקליניקות.¹⁴ בית הספר למשפטים ע"ש שטריקס נקט כמה צעדים נדרשים, לרבות הענקת הכשרה בסיסית לקלינאים לעריכת מחקר איכותני, וכן הענקת מלגות לקלינאים לצורך עריכת מחקר אקדמי ופרסומו כמאמר בגיליון זה. אנו מברכים על יזמה זו ומקווים כי יבואו אחרות בעקבותיה.

***

קלינאים מורגלים על פי רוב להביט במחצית הכוס הריקה. גם אם זכו בתיק מסוים, הם זוכרים תמיד כמה ארוכה עוד הדרך שעליהם לצעוד, מה קשה מצבו של הלקוח גם אם זכה בתיק, כמה רבים אחרים נמצאים עדיין במצבו של הלקוח, ועד כמה ידה של הקליניקה קצרה מלהגיע אל כולם. לפיכך, הם מביטים לרוב על העולם מנקודת מבט פסימית, שאינה בלתי־מבוססת. שלב זה בתולדות הקליניקות בישראל, שבו מתפרסם לראשונה גיליון כתב עת העוסק כולו בקליניקות הוא יום חג עבוּרן. הוא מאפשר פרסום מאמרים חשובים המשקפים את התהליכים העוברים על הקליניקות ואת ההתקדמות הרבה שהושגה עד כה. בה בעת, הוא מציף את הקשיים המעיבים על פעילותן ודורש מבט מפוכח על מחצית הכוס הריקה. פעילות הקליניקות בישראל היא תחילתה של מהפכה בחינוך המשפטי בישראל. על מנת שהמהפכה תושלם, על בתי הספר למשפטים לאמצה אל לבם ואל כיסם, לטובת הסטודנטים למשפטים, החינוך המשפטי והחברה הישראלית כולה.

14 דו"ח אוניברסיטת תל-אביב, לעיל ה"ש 3, בעמ' 10.